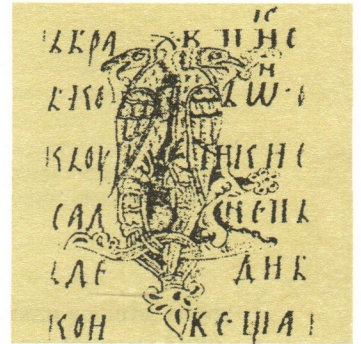

МССЦ

БЕОГРАД

17 – 20. IX 2015.

НАУЧНИ
САСТАНАК
ЛИНГВИСТА
У ВУКОВЕ
ДАНЕ

ЛИНГВИСТИЧКИ ПРАВЦИ
ПРВЕ ПОЛОВИНЕ 20. ВЕКА И ЊИХОВ
УТИЦАЈ НА СРПСКУ ЛИНГВИСТИКУ
*
ЕКСПРЕСИВНОСТ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

45 / 1

БЕОГРАД, 2016.

Александра М. МАРКОВИЋ*
Институт за српски језик САНУ
Београд

Оригинални научни рад
Примљен: 25.11.2015.
Прихваћен: 05.02.2016.

ЕКСПРЕСИВНОСТ ИМЕНИЧКИХ СИНТАГМИ ТИПА *ЧОВЕК ОД НАУКЕ***

Предмет рада је експресивност именичких синтагми условно названих типом *човек од науке*. Њихову експресивност аутор везује за модел генитива материје који им је у основи – посматра их као метафорично проширење од те генитивне категорије. Посматрају се и прелазни типови који се, по претпоставци аутора, налазе између синтагми с генитивом материје у функцији неконгруентног атрибута и синтагми посматраног типа.

Кључне речи: српски језик, експресивност, именичка синтаagma, генитив материје, метафора, метонимија

1. Експресивност се у стилистици, као и у лингвистици уопште, везује за *посебну изражајност* (Симеон 1969, под *експресивност*; Кристал 2008, под *expressive*)¹ и изучава се у вези са готово свим језичким нивоима.

Експресивност се у лексикологији посматра и као једна од компонената лексичког значења. Кузњецова, на пример, разликује експресивност у ужем смислу, као део конотативне компоненте лексичког значења, и у ширем смислу, у вези с језичким јединицама разних нивоа (1989: 183–184).

Кузњецова истиче да осим експресивности,² која представља најсложенији елемент конотативне компоненте лексичког значења, у ту компоненту улазе и елементи *емоционалности*, *евалуативности* и *сликовитости* (*нав. дело*, 183).

* aleksandra.markovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад настао је у оквиру пројекта 178009 *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ*, који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Р. Симић указује на размишљања аутора који истичу да су експресивна она језичка средства помоћу којих говорник обогаћује чисто референцијалну и комуникативну функцију језика, изражавајући сопствену креативност (в. Симић 1991: 87, 90).

² И Кузњецова тумачи експресивност као посебну изражајност (*нав. дело*, 183).

За наш рад од значаја је испреплетан однос између емоционалности и евалуативности, на који Кузњецова указује. Емоционалност као компонента конотације служи за изражавање емоционалног односа, који је најчешће оцењујуће природе. Евалуативност је блиска емоционалности јер најчешће оцењујемо оне појаве према којима имамо изражен емоционални однос – људе, њихово понашање, производе људске делатности, разне друштвене појаве (*исто*, 185). Сликвитост (*образност*) односи се на особит начин представљања информације (*исто*, 186).

Дејство елемената које Кузњецова везује за конотативну компоненту лексичког значења можемо пратити и на синтагматском нивоу. Референт синтагми које ћемо посматрати је човек (ређе делови његовог тела). Као што Кузњецова истиче, према људима најчешће имамо изражен емоционални однос. Људима на основу личног става, дакле неке врсте оцене (евалуативност), приписујемо разне особине.

2. У овом раду бавимо се експресивношћу на синтагматском нивоу. Синтагме које посматрамо условно смо назвали типом *човек од науке*, дакле, за њих користимо описни назив³. Синтагме овог типа ми доводимо у везу с генитивом материје, сматрамо их метафоричким проширењем насталим од те генитивне категорије. Генитивом материје, у прототипичном случају, управни појам квалификује се према материјалу од ког је сачињен. Управном именицом означен је неки предмет као дело људских руку, артефакт. Квалификовање генитивом материје има смисла онда када је неки предмет могуће направити од разних материјала (*столица од дрвета/пластике/метала...*). Дакле, прототипична формула генитива материје (прецизније, синтагми у којима је генитив материје у функцији неконгруентног атрибута управне именице) могла би се представити као:

$$N_{\text{ApeI.}} + (\text{од} + N_{\text{Grad. Gen.}})^4$$

Пре него што се позабавимо синтагмама типа *човек од науке*, представимо пут могућих метафоричких проширења којим се, од генитива материје, до њих могло стићи.

2.1. Као прелазни тип према синтагмама с метафоризованим генитивом материје наводимо примере типа *човек од крви и меса*. Именице којима се означавају људска бића квалификују се генитивом материје у експресивном изражавању. Будући да је сасвим јасно од чега је човек саткан, сâм генитив материје добија сасвим другу, метафоричну димензију (самим тим што не постоји могућност реалног истицања различитих материјала, као што је то случај са предметним светом). Тако се, када се жели посебно нагласити да је

³ И други лингвисти који су се њима бавили називају их описно. Тако их М. Јоцић назива типом *чудо од детета* (наспрам синтагми типа *злато од жене*) (1994). И. Антонић сврстава их у квалитативни генитив и назива их типом А синтаксичког модела $N + \text{од} N_{\text{Gen}}$ (2005: 160–161). Ове се синтагме у англистици називају *биноминалним именичким синтагмама* (*binominal noun phrases*; в. Арте 1998; Кејзер 2007), као и *квалитативним биноминалним именичким синтагмама* (*qualitative binominal noun phrases*; Ден Дикен 2006: 162).

⁴ $N_{\text{ApeI.}}$ = заједничка именица; $N_{\text{Grad. Gen.}}$ = градивна именица у генитиву.

човек саткан од онога од чега смо сви саткани, односно да има особине које се очекују (да има врлине, али и мане, што експлицитно показује наш трећи пример), користи фразеологизам *бити од крви и меса*, односно *човек од крви и меса*:

Један Станковићев човек или жена, то је увек *човек или жена од крви и меса* (Б. Ђошић, Корпус). Моцарт је ... био *човек од крви и меса*, волео је жене, људе (Политика, 12. 1. 2006, Корпус). А *човек*, онај са врлинама и манама, *од крви и меса*, а не плод фикције, тема је већине филмова... (Политика, 25. 1. 2006, Корпус). Италијани су могли да закључе да је и Партизанов голман само *човек од крви и меса* (Политика, 24. 5. 2007, Корпус). *Човек* од темперамента, *сав од меса и крви*, снажног физичког живота (Ј. Скерлић, Корпус).

У основи овог фразеологизма налазе се метафора и метонимија. Човек се посматра као предмет, артефакт: ЧОВЕК ЈЕ ПРЕДМЕТ (НАЧИЊЕН ЉУДСКОМ РУКОМ). На метафору се надовезује метонимија – материјал од ког је човек сачињен, у овом случају крв и месо, указује заправо на прототипичне људске особине (како оне позитивне, тако и негативне). Дакле, у питању је метонимија КРВ И МЕСО ЗА ЉУДСКЕ ОСОБИНЕ, у чијој је основи још општија метонимија – МАТЕРИЈАЛ (ИЛИ МАТЕРИЈА) ЗА ОСОБИНЕ. Дакле, срећемо се са метафтонимијом.

2.2. Људи се, у експресивнијем изражавању, квалификују и као сачињени од других материјала. У основи таквог квалификовања налази се иста метафора – ЧОВЕК ЈЕ ПРЕДМЕТ (НАЧИЊЕН ЉУДСКОМ РУКОМ). Смисао такве квалификације исти је као и у претходном случају – човеку се приписују особине разних материјала. Међутим, такво квалификовање није сасвим једнозначно и у већој мери се ослања на контекст. Материјал има одређене особине, али се оне могу дешифровати тек у контексту. Тако се синтагма *човек од гуме* може тумачити на два нивоа, па се могу имати у виду нечије физичке способности (савитљивост, гипкост и сл.), али и социјалне вештине, што је случај са квалификовањем политичара у датом примеру (чиме се постиже додатна метафоричност, јер се еластичност више не односи на физичке особине, већ на апстрактније, менталне). У конкретном примеру указује се на нечију прилагодљивост разним политичким приликама, што носи негативну конотацију. *Човек од челика* је снажан, издржљив. Могао би се замислити и пример у коме би се таква квалификација односила на нечију неосетљивост, хладноћу и сл. И у овом случају материјал стоји за особине које га одликују, па се може говорити о здруженом деловању метафоре и метонимије, метафтонимији.

Последњи, издвојени пример је другачији јер је управни појам употребљен метонимијски (ОСОБА ЗА СТАТУУ КОЈА ЈЕ ПРЕДСТАВЉА), а та метонимија делује свеже и необично баш због квалификовања по материјалу – на метонимију се надовезује метафора БИЋЕ ЈЕ ПРЕДМЕТ (ИЛИ ЧОВЕК, ЈОШ КОНКРЕТНИЈЕ – ПИСАЦ). Занимљивост читавог примера лежи у томе што се метонимијом предмет „живљава”, персонификује, док се метафором дехуманизује, опередмећује, па метонимија и метафора имају супротне смерове.

Зоран Лилић, на крају свог председничког мандата, после текста о њему под насловом „*Човек од гуме*” рекао је... (Политика, 15. 1. 2001, Корпус). ... осмопласираног на

светској листи, који после лоших периода поново оправдава надимак „*човек од челика*” (Политика, 18. 10. 2009, Корпус). Давиденко опет *човек од челика* (наслов, Политика, 18. 10. 2009, Корпус).

Све те лекције подсећају ме некако на *оне несрећне тисце од бронзе* по Калемегдану (Капор, 38).

2.2.1. Делови тела и појаве својствене људима такође се могу квалификовати генитивом материје. У основи датих примера са квалификовањем делова тела леже слични механизми као они које смо помињали у вези са квалификацијом човека. У другом примеру на делу је, уз све наведено, и синестезија, јер се глас, као акустична појава својствена човеку, опредмеђује као материјал, који се перципира додиром уместо слухом:

Онај који иде у Турску на службу треба да има *стражњину од челика* (Андр., 82) (‘чврсту, неосетљиву’). Историчар ... говори као да му је *глас од свиле* (Секулић, 172) (‘пријатан за слушање’).

Уколико се размишља о смислу употребе ових и сличних примера, у којима се човек опредмеђује, а затим му се приписују особине разних материјала, тај би се смисао могао видети у следећем. Човеку би се особине попут савитљивости и чврстине могле приписати и директно, атрибутски (*чврст човек*). Та синтагма сасвим је обична и метафора у њеној основи (ЧОВЕК ЈЕ ПРЕДМЕТ) толико је свеprisутна да се и не примећује. Метафорично, секундарно значење придева *чврст* није нимало експресивно. Када се, међутим, чврстина припише човеку посредно, преко материјала који ту чврстину поседује, јавља се и експресивност (*човек од челика*).

3. Синтагме типа *човек од науке*

Сада се враћамо синтагмама типа *човек од науке*. Представили смо пут који је од синтагми с генитивом материје у функцији атрибута могао да води до њих:

столица од дрвета → *човек од крви и меса* → *човек од гуме* → *човек од науке*.

Лексички избор за управну именицу у синтагмама овог типа је узак – то је обично именица *човек/жена* или нека од именица из групе *nomes professionis*. У функцији генитивне одредбе најчешће се налази именица (некад и именичка синтагма), која се може везати за неку од следећих значењских области:

- човекову интелектуалну, емоционалну, етичку и духовну природу;
- социјални живот;
- занимање, нешто чему је човек посвећен, хоби.⁵

⁵ Подела коју предлагемо није строга. Тако се неки појмови могу везати за више категорија (на пример, *реч* у конструкцији *човек од речи* може се везати и за етичност, дакле за прву извојену категорију, као и за човеков социјални живот (друга група).

Најпре ћемо прегледати примере по издвојеним групама, а затим ћемо објаснити како их тумачимо.

3.1. Квалификација појмовима у вези с човековом интелектуалном, емоционалном, етичком и духовном природом (*ред, част, интегритет, карактер, срце, идеје* и др.):

Видим да сте *човек од реда и части* (Андрић, Корпус). Није требало одржати и овековечити физичког човека, већ моралног човека, *човека од части* (Цвијић, 48). *Сваки човек од части и образа* би то учинио (Д. Тосић, Корпус). Коштуница ... је *човек од интегритета* (Политика, 12. 10. 2000, Корпус). *Као човек од начела и моралне чистоте...* (Политика, 29. 3. 2006, Корпус). Ако је у питању *човек од принципа...* (Политика, 21. 10. 2009, Корпус). При свом ћу и остати, јер сам *човек од карактера* (Ф. М. Достојевски, Корпус). Изиграва ... *човека од срца и разумевања* (Андрић, Корпус). *За људе од срца и савести* имају нарочита имена: душевници, савесници (Цвијић, 23). *Као човек од духа* и хумориста, није хтео да сачини још једну од „мртво озбиљних” књига ... (Политика, 27. 3. 2001, Корпус). Нушић је *човек од духа, од специфично београдског духа* (Ј. Скерлић, Корпус). Нушић је био *писац од жива духа* (Ј. Скерлић, Корпус). Он је одвећ традиционалист и *човек од предубеђења* (Ј. Скерлић, Корпус). *Човек од темперамента*, сав од меса и крви, снажног физичког живота (Ј. Скерлић, Корпус). Грбић [је] био *човек од идеје и изванредне интуиције* (Политика, 25. 4. 2007, Корпус). Кочић је *човек од силне националне енергије* (Ј. Скерлић, Корпус). Ја нисам *писац од неке велике страсти и енергије* (Политика, Корпус). Коста Стојановић, париски ђак, који је ... био *човек од талента* (М. Миланковић, Корпус). Грујић је био *писац од извесног талента* (Ј. Скерлић, Корпус). Ако је *писац од дара и слуха...* (Д. Киш, Корпус). Није пуки теоретичар, књишки мољцац, већ *човек од акције* (С. Басара, Корпус). Гагарин је у души био *човек од акције* (Политика, 12. 4. 2001, Корпус). Булатовић није *писац од мере и дисциплине* (П. Ивић, Корпус). Ако Станковић нешто није био, онда није био *писац од дисциплине* (Н. Петковић, Корпус). *Човек од истине*, искрен дух, он презире лаж (Ј. Скерлић, Корпус). Јакшић је био свувише *човек од маите* (Ј. Скерлић, Корпус). Лајпциг је ... привлачио ... наше људе *од ума и вештина* (Политика, 35974/15). И сам *човек од доста ниских нагона*, неуредан ... Игњатовић је волео авантуристе (Ј. Скерлић, Корпус).

3.2. Квалификација појмовима који су везани за човеков социјални живот – друштвени и професионални положај (*ауторитет, углед, поверење, утицај*):

Било је случајева када је као *играч од ауторитета* и сам морао да дисциплинује саиграче (Политика, 35974/40). Аутор је *човек од ауторитета* (Мостови, Корпус). Потом је, *као човек од поверења*, био инспектор у 4. гардијској бригади (Корпус). Рекао је *овај дугогодишњи човек од поверења социјалиста* (Корпус). Он је код Слободана Милошевића већ увелико говорио *као човек од највећег поверења* (Политика, 26. 12. 2000, Корпус). Борис Давидовић је *човек од поверења* (Д. Киш, Корпус). ... границе, коју је утемељио наш врли земљак, *дипломата од највећег поверења на двору Петра Великог* (Политика, 24. 7. 2008, Корпус). Али је као ... градоначелник Амстердама без сумње био *човек од успеха* (Д. Киш, Корпус). *Као човек од угледа и имена* долазио је... (Политика, 31. 8. 2000, Корпус). ... да посетиоци виде амбијент у коме је живео и стварао *писац од таквог имена и дела* (Политика, 16. 1. 2001, Корпус). *Тај писац од имена*⁶ није знао... (Политика, 10. 8. 2008, Корпус). Никад не помишљамо да их изједначимо *са људима од посла и угледа* (Андрић, 147). Уметнички директор може бити *музичар од угледа* (Политика, 26. 10. 2000, Корпус). То не значи да није био *човек од огромног утицаја* (М. Савић, Корпус). Љубомир П. Ненадовић, тада већ *писац од гласа*, кренуо је тај лист 1850 (Ј. Скерлић, Корпус). *Политичар од*

⁶Именица *име* јавља се у овом споју са значењем: 'мишљење (добро или рђаво) које влада о некоме, углед, реноме' (в. РСАНУ под *име*, 26).

формата има више лица него присталица (НИН). Черномирдин је био угледан политичар, *дипломата од формата* (Политика, 25.10. 2000, Корпус). Него сам обећао баби, а ја сам *човек од речи* (М. Ђорђевић, Корпус). Будући да је г. Коштуница *човек од речи* (Корпус).⁷

3.3. Квалификација појмовима у вези са занимањем, хобијем, посвеће-ношћу:

Човек од дебелог пословног искуства не губи време (Политика онлајн, 1. 6. 2002). Као *човек од искуства* могу са сигурношћу да потврдим да се у нашем „Сан Марину” једе боље (Политика, 2. 7. 2006, Корпус). То нам је потврдио и Јакуб Форст Батаља, *дипломата од искуства* (Политика, 4. 12. 2010, Корпус). Петар, стари трезвењак, *човек од цифара и формула*, одмахнуо би руком... (М. Савић, Корпус). ... где вам уредник, и сам *човек од пера*,⁸ саветује... (Д. Киш, Корпус). Намера уредништва [је] „да се око часописа окупе *музичари од пера*, угледни музиколози...” (Политика, 28. 8. 2000, Корпус). Био је *човек од четкице*, али не и *од пера*. Ретко је остављао запис о својим љубавима и моделима (Политика, 22. 12. 2000, Корпус). Саша Обрадовић. *Дипломата од пера* (Политика, 10. 1. 2010, Корпус).⁹ Вероватно да је био *човек од науке*, јер је под мишком држао велику кожну торбу, напуњену књигама (М. Миланковић, Корпус). Коштуница је правник, *човек од закона* (Политика, 15. 1. 2001, Корпус). Зато се могло десити да један одред јакама ... доведе на престо једног ... несрећника, окруженог ... *издајницима од заната* (Андрић, 190). Ја нисам *човек од политике* (Политика, 18. 11. 2001, Корпус). Нисам баш неки *човек од вере* (Политика, 28. 12. 2009, Корпус). ... на чијем је челу владе био *човек од струке*, архитекта (Политика, 20. 12. 2000, Корпус). Из Париза је Давил имао обавештење да ће му ... послати *чиновника од каријере са знањем турског језика* (Андрић, 54). Давил се нарочито жалио што му Министарство не шаље поузданог човека, *чиновника од каријере*, са знањем турског језика (Андрић, 57). На његовом челу је сер Џон Чилкот, *дипломата од каријере* (Политика, 25. 11. 2009, Корпус) Андрић ... *дипломата од каријере* – био је... (Политикини културни додаци, Корпус). Словачки премијер Роберт Фицо желео [је] да ресор и даље води неко ко није партијски кандидат већ *дипломата од каријере* (www.rts.rs, 23. 1. 2009, Корпус).

Синтагме овог типа посматрамо као још сложенију, метафоризовану варијанту синтагми с генитивом материје. Као материја од које је човек саткан концептуализоване су појаве везане за рационалну и социјалну људску природу.

Когнитивини механизам у основи ових конструкција је сложен. Човек се квалификује појмом из неке од три наведене области. У основи ових синтагми лежи метафора ЧОВЕК ЈЕ ПРЕДМЕТ САЧИЊЕН ОД ОДРЕЂЕНЕ МАТЕРИЈЕ. Будући да је као та материја концептуализован неки појам везан за људе, може се издвојити и метафора ОНО ЧИМЕ СЕ ЧОВЕК БАВИ И ШТО МУ ЈЕ СВОЈСТВЕНО ЈЕСТЕ МАТЕРИЈА ОД КОЈЕ ЈЕ САТКАН. Оно што овим конструкцијама пружа додатну експе-

⁷ РМС дефинише израз *бити од речи* као 'одржа(ва)ти обећање', а *човек од речи* могао би се дефинисати као 'човек који држи реч, испуњава обећања'. Према овом изразу направљена је реклама за једну школу језика, као игра речи: *кућа од речи*. Ова реклама делује прилично успешно јер се може тумачити на више нивоа, помоћу метафоре, у смислу специфичног материјала од којег је сачињена (речи су материја), али и метонимије, којом се указује на људе који у тој кући раде, а који су од речи, поштују договорене услове пословања.

⁸ Исто конципиран израз постоји и у другим језицима, у француском, на пример: *homme de lettres*, 'човек од пера, човек од речи'.

⁹ *Перо, четкица, цифре, формуле*, метонимијски су употребљени и односе се на појмове с којима су у вези – перо за писање, књижевно стваралаштво, четкица за сликарство; цифре и формуле, уз то, односе се на рационалне особине преко математике на коју асоцирају, па је овде на делу метафтонимија.

сивност јесте и димензија интензитета која се постиже свођењем човековог састава на једну, кључну и доминантну особину или активност – сваки човек се нечим бави и има неке особине, али се истицањем на овај начин указује на посебну израженост дате особине или на посебну посвећеност неком послу. Д. Кликовац помиње метафору коју формулише Лејкоф говорећи о моралности и разним моралним категоријама: ЧОВЕКОВА СУШТИНА ЈЕ МАТЕРИЈАЛ ОД КОЈЕГ ЈЕ НАЧИЊЕН (2004: 18, у фусноти). Та метафора важи и за ове синтагме.

4. У последњој тачки размотрићемо чињеницу да се неке од синтагми посматраног типа могу јавити и с предлогом и без њега, а да им се значење не мења. П. Пипер, на пример, примећује да нема разлике између синтагми *човек науке* и *човек од науке* (2005: 835). И у нашој грађи нашло се неколико сличних примера с предлогом и без њега:

Сви су се пак слагали да је Ранковић врло учен и *човек од будућности* (М. Ускоковић, Корпус). Игњатовић није био *човек прошлости*, и то поетизоване прошлости, но *човек од садашњости*, *од реалне и прозаичне садашњости* (Ј. Скерлић, Корпус).

Дакле, постоји могућност паралелне употребе конструкција *човек прошлости/садашњости* и *човек од прошлости/садашњости*.

Такви су и неки други међу нашим примерима:

човек (од) закона; човек (од) културе; човек (од) принципа; човек (од) вере.

Међутим, код неких других таква могућност не постоји:

човек од интегритета : **човек интегритета*; *човек од речи* : **човек речи*; *човек од талента* : **човек талента*; *човек од поверења* : **човек поверења*; *човек од угледа* : **човек угледа*; *човек од пера* : **човек пера*.

Сматрамо да се различито понашање појединих конструкција овог типа може објаснити лексичком семантиком именице у генитиву. Генитивном именицом у синтагмама које се не могу употребити без предлога енкодира се *ПОСЕСУМ* (*човек од интегритета* јесте човек који има интегритет, који се интегритетом одликује као неком специфичношћу, а сама концепција је таква као да је од тог „састојка” и саткан, као да се жели рећи да је сачињен претежно од интегритета, да му је то важна, разликовна особина).¹⁰ Уколико је лексичка семантика именице таква да она осим *ПОСЕСУМА* може да означава и *ПОСЕСОРА*, конструкција се може употребити и без предлога *од*: *човек од науке* је човек који је саткан од науке, који је науци посвећен; са друге стране, *човек науке* је човек који на неки начин припада свету науке, део је тог света. У питању је онда *ПОСЕСИВНИ* генитив, са другачијим односом семантичких улога ($N_{\text{ПОСЕСУМ}} + N_{\text{Gen. ПОСЕСОР}}$). Дакле, сама именица у генитиву мора бити такве семантике да означава одређену област људског деловања (закон, политика, култура, вера и др.), такву којој човек може на апстрактан начин да припада.

На крају ћемо прокоментарисати експресивност синтагми типа *човек (од) будућности/прошлости/садашњости*. Временски одсечак може бити

¹⁰ Слично тумачење даје Пипер (2005: 835).

изражен посесивним генитивом (*човек прошлости/садашњости/будућности*) и тада је концептуализован као човеков садржатељ. Оно што човека одређује као припадника неког периода јесу начин живота, идеје, уверења, која могу бити усклађена с временом (савремена), регресивна или прогресивна. Човек у овим конструкцијама метонимијски представља те идеје и схватања. У основи овог значења је метафора постојање је путовање кроз време, односно, како то истиче Д. Кликовац, њена варијанта, по којој се крећу и време и човек (²2006: 156). Ова ауторка истиче да се у канонском случају човек и време крећу истом брзином, али и да човек може бити испред свог времена, што се тумачи као прогресивност (а такав је и *човек будућности*), као и да може заостајати за временом, бити назадан.¹¹ У садржинском смислу нашим конструкцијама сличне су конструкције које Д. Кликовац објашњава поменутом метафором: *држати корак с временом, ићи у корак с временом, ићи испред свог времена, односно заостајати за њим (ibid.)*.

У синтагмама овог типа с предлогом временски одсечак се концептуализује као материја од које је човек саткан (*човек од прошлости/садашњости/будућности*). На метафору ЧОВЕК ЈЕ ПРЕДМЕТ (направљен људском руком) надовезује се метафора МАТЕРИЈА ОД КОЈЕ ЈЕ ЧОВЕК САЧИЊЕН ЈЕ ОДРЕЂЕНИ ПЕРИОД, а та на ту метафору надовезује се метонимија ОНО ШТО ЈЕ ТИПИЧНО/КАРАКТЕРИСТИЧНО ЗА ОДРЕЂЕНИ ПЕРИОД ЗА МАТЕРИЈУ. Због овог сложеног сплета метафоре и метонимије дати примери су изразито експресивни.

5. Да сведемо. У раду смо анализирали синтагме условно назване типом *човек од науке*. Рекли смо да њихову експресивност везујемо за модел који им је у основи – за модел генитива материје. Овом генитивном категоријом појам означен управном именицом одређује се преко материјала од ког је сачињен, што указује на то да је, у неекспресивном изражавању, у питању предмет сачињен људском руком.

Када се модел синтагме с генитивом материје испуни лексичким материјалом нетипичним за дату падежну категорију, настају експресивне синтагме. Ми смо их поделили у неколико ужих типова и објаснили у чему, по нашем мишљењу, лежи њихова експресивност.

ИЗВОРИ

Андрић: Ivo Andrić, *Travnička hronika*, Zagreb: Mladost 1964, 1–256.

Капор: Момо Капор, *Белешке једне Ане*, Антологија српске књижевности, www.ask.rs, 1–102.

Корпус: *Корпус савременог српског језика 2013 са изворима* с Математичког факултета Универзитета у Београду.

НИН: НИН бр. 3292, 30. 1. 2014.

Политика, 35974: *Политика* бр. 35974, 31. 12. 2013.

¹¹ Мада се израз *човек прошлости* не мора увек тумачити на тај начин, неко може бити једноставно носталгичан.

- Секулић:** Исидора Секулић, *Кроника паланачког гробља*, Београд: Југославија публик – „Вук Караџић”, 1985, 1–252.
- Цвијић:** Јован Цвијић, *Психичке особине Јужних Словена*, Антологија српске књижевности, www.ask.rs, 1–53.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонић 2005:** Ивана Антонић, *Синтакса и семантика падежа* [119–300], у: Пипер *et al.* 2005.
- Артс 1998:** Bas Aarts, Binominal Noun Phrases in English, *Transactions of the Filological Society*, Vol. 96:1, 117–158.
- Јоцић 1994:** Мирјана Јоцић, О синтагмама типа *човек од речи* и *злато од жене*, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XXXVII, Нови Сад, 257–263.
- Кејзер 2007:** Evelien Keizer, *The English Noun Phrase. The Nature of Linguistic Categorization*, New York: Cambridge University Press.
- Кликовац 2004:** Duška Klikovac, *Metafore u mišljenju i jeziku*, Београд: XX век.
- Кристал 2008:** David Crystal, *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Blackwell Publishing.
- Кузьнецова 1989:** Эра Васильевна Кузнецова, *Лексикология русского языка*, Москва: Издательство „Высшая школа”.
- Пипер *et al.* 2005:** Предраг Пипер, Ивана Антонић, Владислава Ружић, Срето Танасић, Људмила Поповић, Бранко Тошовић. *Синтакса савременог српског језика. Проста реченица* (ред. М. Ивић), Београд – Нови Сад: Институт за српски језик САНУ – Београдска књига – Матица српска.
- Попова 1970:** Зинаида Д. Попова, К теорији падежног значења, *Вопросы языкознания*, 4, Москва, 92–101.
- РМС:** *Речник српскохрватског књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (I–III и Загреб: Матица хрватска), 1967–1978.
- РСАНУ:** *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I–XIX, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српск(охрватск)и језик, 1959–.
- Симеон 1969:** R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I–II, Zagreb: Matica Hrvatska.
- Симић 1991:** Radoje Simić, *Uvod u filozofiju stila*, Sarajevo: Svjetlost.

Aleksandra M. Marković

EXPRESSIVENESS OF THE BINOMINAL NOUN PHRASES OF THE TYPE
A MAN OF SCIENCE

Summary

The subject of this paper is the expressiveness of the binominal noun phrases of the type *a man of science*. The source of their expressiveness author links to the model on which they are based, the genitive of material. Phrases of the type *a man of science* are observed as metaphorical extension of that genitive category. The author also observes the transitional types which are presumed between the noun phrases with the genitive of material (as an incongruent determiner) and the phrases of the type being studied.